

FRANZ KAFKA - PROMĚNA

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

existenciální* povídka* (próza, epika), žánrově zhruba na pomezí povídky* a novely*

Literární směr:

vydáno časopisecky r. 1915 (jedno z mála skutečně proslulých děl vydaných za jeho života); existencialismus*; modernismus*; pražská německá literatura*

Slovní zásoba:

striktně spisovný (včetně přímé řeči jednotlivých postav) a velmi jednoduchý (až strohý) a snadno pochopitelný jazyk bez odborných výrazů; místy zastaralé výrazy, např. archaismy* (boa [šál, nejčastěji kožešinový]) nebo přechodníky; hovorových až vulgárních výrazů či obrátů méně (*huba, ono to chcíplo*)

Stylistická charakteristika textu:

kromě monologu vyprávěče také přímá řeč (přímé řeči méně); brilantní vykreslení těsné a bezvýchodné situace hlavního hrdiny; prvky nadpřirozena, tragikomedie a absurdity (proměna v obří hmyz; hovor hmyzu s lidmi lidskou řečí, navíc o běžných záležitostech, jako je práce, apod.); nadpřirozený a absurdní prvek (proměna v obří hmyz); text prakticky neobsahuje detailnější charakteristiku postav (= typický znak Kafkových děl); **FIGURY:** řečnické otázky* („Co se to se mnou stalo?“), eufemismy* a hyperboly*; **TROPY:** přirovnání* (*hříbet tvrdý jak pancíř*)

Vyprávěč:

vyprávěčem je sám autor – vnější nezávislý pozorovatel děje (-er forma)

Postavy:

ŘEHOŘ SAMSA (v dalších autorových dílech už se hl. postavy neobjevují s celými jmény): obchodní cestující (obchodník); pracovitý, svědomitý (neřeší ani tak proměnu ve hmyz, jako pozdní příchod do práce) a dobořomyslný; klasický hrdina Kafkových děl – díky absurdním okolnostem se dostává do bezvýchodné situace; uvažuje sice racionálně, ale přesto je nucen přemýšlet nad svým životem, nad budoucí existencí; prožívá vnitřní boj, protože mu nikdo z příbuzných nerozumí a všichni se ho bojí, on s tím přitom nemůže nic udělat; těžkou situaci přijímá pokorně a smířlivě; žije své příbuzné; své rodině nechce způsobovat jakékoli starosti; MARKETA: Rehořova 17letá sestra; zpočátku je velice citlivá a Rehoře v hmyzím těle stále považuje za svého bratra (má ho upřímně ráda), postupně s ním však tento soucit ztrácí; jeho stav jí začne být lhostejný; kvůli nedostatku financí musí začít pracovat, méně se její charakter; na konci už bratra prakticky nenávidí za to, že je rodině přítěží; MATKA: matka Rehoře a Markěty; nechce si připustit realitu a stále doufá, že se Rehoř promění zpět, má z něj ale hrůzu a i ona ho postupně začne považovat za přítěž; OTEC: otec Rehoře a Markěty; kontaktu s proměněným synem se úplně vyhýbá, odvrací od něj zrak - je mu až odporný; POSLUHOVAČKA GRÉTA: sverázná; Rehoře v podobě hmyzu se nebojí a opovrhuje jím (nazývá jej "to"); PODNÁJEMNÍCI; aj.

Děj:

Rehoř Samsa se probouzí ve svém bytě a zjišťuje, že se v noci proměnil v obří hmyz (= potrestání na dosavadní způsob života) → je odhalel svoji rodinu (rodiči a sestrou) → je schován do pokoje, kde se ocitá sám se svými myšlenkami → přemýšlí s chladnou hlavou a nepropadá panice, myslí na reálné situace (např. přemýšlí o tom, jak půjde jako obří hmyz druhý den do práce) → Rehoř sice stále rozumí lidské řeči, ale jemu samotnému rozumět není → rodina se brzy dostane do tíživé situace, jelikož je Rehoř přestal žít → o Rehoře se stará pouze jeho sestra Markéta (i před ní se však Rehoř schovával, aby ji zbytečně neděsil), ale nejvíce si na podivnou situaci zvykne různá posluhovačka → Rehořův otec je nucen se vrátit do práce → Markéta chce z Rehořova pokoje vystěhovat nábytek (v dobrém úmyslu – aby mohl lézt po stěnách), ale matka se obává, že by to Rehořovi naznačilo, že už ho odepisují → když se Rehoř snaží bránit svůj milovaný obraz, matka omdlí a otec po něm začne házet jablka, čímž ho okřívle poraní → poté se Rehořův zdravotní stav už jen zhoršuje → na rodinu doléhá obrovský tlak, Markéta chce dokonce Rehoře odstranit → do bytu se v tuto těžkou dobu nastěhuje podnájemníci, kteří však Rehoře zahlednou a utečou → ve stejný den Rehoř umírá, druhý den ho nalezne posluhovačka a jeho tělo vyhodí → celá rodina se velice uleví, načež, zbavení tlaku, začnou plánovat lepší budoucnost

Kompozice:

kompozice vyprávění je chronologická (děj na sebe časově navazuje); dílo je rozděleno do 3 kapitol (I. šok a vyrovnávání se se situací; II. dočasná tolerance; III. odcizení až zášť)

Význam sdělení (hlavní témata, myšlenky a motivy):

zobrazení povrchního měšťanského chování – postupně odmítnutí něčeho, co je nám nepříjemné (hmyz), přestože víme, že uvnitř je to čisté a dobré (Rehoř); zobrazení bezvýchodného stavu osamělosti a odlišnosti = silné existenciální* prvky; MOTIVY: bezmoc, existence, pokrytectví, smrt, proměna

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

1. svět. válka (1914-1918)

Kontext dalších druhů umění:

MALBA: kubismus (Pablo Picasso); SOCHARSTVÍ, MALBA & ARCHITEKTURA: secese (malíř Alfons Mucha, v architektuře např. průčelí Hlavního nádraží v Praze); HUDBA: v USA se v afroamerické komunitě objevuje nový hudební styl - jazz

Kontext literárního vývoje:

pražská německá literatura* - např. Max Brod (*Hlídky*) nebo Rainer Maria Rilke (*Život Mariin, Elegie z Duina*); začínal tvořit také mladý Karel Čapek (*Lásky hra osudná*), dále např. Alois Jirásek (*Temno*) nebo Jaroslav Hašek (*Trampoty pana Tenkrát*); existenciální* literatura teprve na svém počátku - raným existencionalistou* je André Gide [andré žid] (*Těsná brána, Vatikánské kobky*); představiteli modernismu* jsou v próze např. James Joyce (*Dublínané*), Virginia Woolfová (*Plavba*), Marcel Proust [marsel prúst] (*Hledání ztraceného času*), v poezii Ezra Pound nebo Walt Whitman

AUTOR - život autora:

Franz Kafka (1883-1924) – pražský, německy píšící spisovatel (prozaik) židovského původu; přední představitel existencialismu* a modernismu* a jeden z nejvlivnějších autorů 20. stol.; nar. se na pražském Starém Městě (otec židovským obchodníkem) → německé gymnázium → studium práv (1901-1906) → r. 1902 se setkal s Maxem Brodem (→ celoživotní přátelství) → od r. 1907 pracoval v pojišťovně (úspěchy) → vztahy s několika ženami → r. 1917 onemocněl tuberkulózou → r. 1922 opustil zaměstnání → pobytu v sanatoriích v Německu, Rakousku, Itálii, Švýcarsku a na Slovensku → r. 1923 se odstěhoval do Berlína → r. 1924 zemřel na tuberkulózu hrtnu v rakouském sanatoriu v Kierlingu; ZAJÍMAVOSTI: v závěti si přál, aby byla jeho dosud nevydaná díla zničena – jeho přítel Max Brod toto přání nerespektoval a díla, k nimž měl přístup, vydal; známý je jeho poměrně špatný vztah s otcem, velmi autoritativním a tvrdým obchodníkem, se kterým si Kafka příliš nerozuměl

Vlivy na dané dílo:

existencialismus*; autorovy vztahy s jeho vlastní rodinou (hl. špatné vztahy s otcem)

Další autorova tvorba:

tvořil zejména existenciální* díla; část jeho děl byla vydána ještě za jeho života, část posmrtně; jeho tvorba je výhradně prozaická (romány, povídky i novely); VYDÁNO ZA JEHO ŽIVOTA: *Rozjímání* (sbírka povídek); *Před zákonem* (součást později vydaného *Procesu*); *Bratrovraždy* (povídka); *Venkovský lékař* (sbírka povídek); aj.; VYDÁNO POSMRTNĚ: *Dopis otci*; *Zámek* (nedokončený román o nerovném souboji jednotlivce sestátním aparátem; asi nejlepší Kafkov dílo); *Amerika* (další nedokončený román o strachu, úzkosti a bezvýchodnosti); *Proces* (další román o střetu s anonyminím státním aparátem a byrokratickou mašinerií), aj.; významnou část jeho tvorby tvoří i dochovaná korespondence (*Dopisy Mileně, Dopisy Felici*) a zejména soukromý deník

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatizace, aj.):

FILM: dílo bylo několikrát převedeno do filmové podoby, většinou však šlo o nepřilíh známé krátké nebo animované snímky; OPERA: *Metamorphosis* (opera; 1983) – Brian Howard; DRAMATIZACE: dílo bylo několikrát převedeno i do divadelní podoby

Jak dílo inspirovalo další vývoj literatury:

dílo jako jeden z pilířů autorovy tvorby výrazně ovlivnilo moderní lit. (Vladimira Nabokova, Salmana Rushdieho), včetně některých pozdějších existencionalistů* (Alberta Camuse, Samuela Becketta); u nás na Kafku navázali třeba Bohumil Hrabal nebo Ludvík Vaculík; slavný představitel magického realismu Gabriel G. Márquez prohlásil, že mu *Proměna* ukázala, že „je možné psát i jinak, než je běžné“

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

dílo bylo společně s celou autorovou tvorbou mírně zapomenuté (nezaznamenalo okamžitý úspěch), během 20. stol. se ale postupně dostalo do povědomí veřejnosti a nakonec získalo svět. věhlas

Aktualnost tématu a zpracování díla:

aktualnost přetrvává hlavně díky jednoduchému zpracování, složitý psycholog. a filozof. výklad díla však dnes může být pro čtenáře poměrně složitý

Srovnání s vybraným literárním dílem:

Franz Kafka - *Proces* (další autorovo existenciální* dílo, ve kterém také nalezneme těsněnou atmosféru bezvýchodné situace, úvahy a pochybnosti nad vlastní existencí, apod.); Albert Camus - *Cizinec* (i zde je hlavní postavou víceméně nevinný muž, který čelí nepochopení svého okolí)

Ukázka:

Když se Rehoř Samsa jednou ráno probudil z nepokojných snů, shledal, že se v posteli proměnil v jakýsi nestvůrný hmyz. Ležel na hřbetě tvrděm jak pancíř, a když trochu nadvedl hlavu, uviděl své vyklenuté, hnědé břicho rozdělené obloukovitými výztuhami, na jehož vrcholu se sotva ještě držela příkrývka a tak tak, že úplně nesklouzla dolů. Jeho čtne, vzhledem k ostatnímu objemu žalostně tenké nohy se mu bezmocně komihaly před očima.

Co se to se mnou stalo? pomyslel si. Nebyl to sen. Jeho pokoj, správný, jen trochu příliš malý lidský pokoj, spočíval klidně mezi čtyřmi dobře známými stěnami. Nad stolem, na němž byla rozložena vybalená koleček vzorků soukenného zboží - Samsa byl obchodní cestující -, visel obrázek, který si nedávno vystihl z jednoho ilustrovaného časopisu a zasadil do pěkného pozlaceného rámu. Představoval dámu, opatřenou kožešinovou čapkou a kožešinovým boa, jak vzpřímeně sedí a nastavuje divákově těžký kožešinový rukávník, v němž se jí ztrácí celé předloktí.

nadpřirozený a absurdní prvek (proměna v obří hmyz); text prakticky neobsahuje detailnější charakteristiku postav (= typický znak Kafkových děl); **FIGURY:** řečnické otázky* („Co se to se mnou stalo?“), eufemismy* a hyperboly*; **TROPY:** přirovnání* (*hříbet tvrdý jak pancíř*)

Vyprávěč:

vyprávěčem je sám autor – vnější nezávislý pozorovatel děje (-er forma)

Postavy:

ŘEHOŘ SAMSA (v dalších autorových dílech už se hl. postavy neobjevují s celými jmény): obchodní cestující (obchodník); pracovitý, svědomitý (neřeší ani tak proměnu ve hmyz, jako pozdní příchod do práce) a dobořomyslný; klasický hrdina Kafkových děl – díky absurdním okolnostem se dostává do bezvýchodné situace; uvažuje sice racionálně, ale přesto je nucen přemýšlet nad svým životem, nad budoucí existencí; prožívá vnitřní boj, protože mu nikdo z příbuzných nerozumí a všichni se ho bojí, on s tím přitom nemůže nic udělat; těžkou situaci přijímá pokorně a smířlivě; žije své příbuzné; své rodině nechce způsobovat jakékoli starosti; MARKETA: Rehořova 17letá sestra; zpočátku je velice citlivá a Rehoře v hmyzím těle stále považuje za svého bratra (má ho upřímně ráda), postupně s ním však tento soucit ztrácí; jeho stav jí začne být lhostejný; kvůli nedostatku financí musí začít pracovat, méně se její charakter; na konci už bratra prakticky nenávidí za to, že je rodině přítěží; MATKA: matka Rehoře a Markěty; nechce si připustit realitu a stále doufá, že se Rehoř promění zpět, má z něj ale hrůzu a i ona ho postupně začne považovat za přítěž; OTEC: otec Rehoře a Markěty; kontaktu s proměněným synem se úplně vyhýbá, odvrací od něj zrak - je mu až odporný; POSLUHOVAČKA GRÉTA: sverázná; Rehoře v podobě hmyzu se nebojí a opovrhuje jím (nazývá jej "to"); PODNÁJEMNÍCI; aj.

Děj:

Rehoř Samsa se probouzí ve svém bytě a zjišťuje, že se v noci proměnil v obří hmyz (= potrestání na dosavadní způsob života) → je odhalel svoji rodinu (rodiči a sestrou) → je schován do pokoje, kde se ocitá sám se svými myšlenkami → přemýšlí s chladnou hlavou a nepropadá panice, myslí na reálné situace (např. přemýšlí o tom, jak půjde jako obří hmyz druhý den do práce) → Rehoř sice stále rozumí lidské řeči, ale jemu samotnému rozumět není → rodina se brzy dostane do tíživé situace, jelikož je Rehoř přestal žít → o Rehoře se stará pouze jeho sestra Markéta (i před ní se však Rehoř schovával, aby ji zbytečně neděsil), ale nejvíce si na podivnou situaci zvykne různá posluhovačka → Rehořův otec je nucen se vrátit do práce → Markéta chce z Rehořova pokoje vystěhovat nábytek (v dobrém úmyslu – aby mohl lézt po stěnách), ale matka se obává, že by to Rehořovi naznačilo, že už ho odepisují → když se Rehoř snaží bránit svůj milovaný obraz, matka omdlí a otec po něm začne házet jablka, čímž ho okřívle poraní → poté se Rehořův zdravotní stav už jen zhoršuje → na rodinu doléhá obrovský tlak, Markéta chce dokonce Rehoře odstranit → do bytu se v tuto těžkou dobu nastěhuje podnájemníci, kteří však Rehoře zahlednou a utečou → ve stejný den Rehoř umírá, druhý den ho nalezne posluhovačka a jeho tělo vyhodí → celá rodina se velice uleví, načež, zbavení tlaku, začnou plánovat lepší budoucnost

Prostor a čas:

městský byt Rehořovy rodiny; děj se odehrává během několika dní v blíže neurčeném období

povídka - forma dramatu (divadelní hry) s převážně vážným obsahem (největší rozvoj ve starém Řecku a Římě); hl. hrdina bývá vystaven konfliktu se svým vlastním osudem a nakonec umírá **povídka** - prozaický žánr; má menší rozsah a většinou také jednodušší děj než román **hyperbola** (nadsázka) - zveličování, přehánění skutečnosti **novela** - próza spíše kratšího rozsahu; většinou se zaměřuje na jeden zcela jasný, ale přesto poutavý příběh; typická bývá závěrečná pointa **pražská německá literatura** - německy psaná díla vytvořená autory působícími v Praze na konci 19. a na začátku 20. stol.; ZASTŮPCI: Franz Kafka, Rainer Maria Rilke, Max Brod, Egon Erwin Kisch, Gustav Meyrink, Ernst Weiss, aj. **řečnická otázka** - otázka, na níž její tazatel neočekává odpověď **existencialismus** - směr, který vznikl po 1. svět. válce (po r. 1918); ZNAKY TVORBY: zoufalý a izolovaný člověk; obava z další existence; nevyhnutelnost smrti, apod.; PŘEDCHŮDCE: Fjodor M. Dostojevskij; PŘEDSTAVITELE: Franz Kafka, Samuel Beckett, Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, aj. **modernismus** - literární směr; ZNÍK: koncem 19. stol. jako vzpoudra proti tradicím; ZNAKY: rozbití klasické formy realistického vyprávění; důraz na sebevyjádření hl. postav; PŘEDSTAVITELE: Franz Kafka, James Joyce, Virginia Woolfová, Marcel Proust, Samuel Beckett (drama), Ezra Pound nebo Walt Whitman (oba poezie) **surrealismus** - evropský umělecký směr, který združuje lidské povědomí (sur-realismus = nad realitou), osvobození myslí, zachycení různých myšlenek a pocitů **archaismus** - zastaralý jazykový prvek (např. platiti, dýchati, regiment (= pluk), leč (= avšak), narodil od historismů mohou označovat i skutečnost (věc), která stále existuje **eufemismus** - pojmennování, které zmírňuje či zlehčuje špatné nebo nepříjemné skutečnosti či združuje jejich pozitivní stránku, případně nahrazuje vulgarismus **přirovnání** - srovnání vlastností dvou subjektů na základě jejich podobností (např. „je chytrý jako liška“), často využívá nadsázku (vědomě přehánění)